

พลวัตของย่านเก่าในเมืองอนุรักษ์ของไทย¹

Dynamics of Old Districts in Thai Conservation Cities

ระวีวรรณ โอพารัตน์มณี* / Rawiwan Oranratmanee

^aFaculty of Architecture, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand

*Corresponding author. Email: rawiwano@hotmail.com

Abstract

This paper synthesizes the dynamics of conservation districts in three Thai cities: the market district in Chiang Mai, public space in Chiang Saen, and Nathon commercial district on Samui Island. The research problems were derived from the communities with mutual aims of identifying the characteristics, problems, and needs of the communities and suggesting preliminary conservation guidelines. The methods were based on qualitative fieldwork, content analysis, data synthesis, and theoretical discussions. The findings revealed the characteristics of the three districts as constructed from historical, geographic, economic, social, and political factors and backgrounds. These characteristics are valuable to communities, but there is a considerable lack of knowledge as well as means of information management for appropriate use by the communities. The research has stimulated and built preliminary conservation processes for the communities which can be applied to policy and action plans for conservation of historic districts in Thai cities.

Keywords: dynamics, historic district, city, conservation, spatio-social relations

¹ งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากทุนวิจัยมหาดบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ สัญญาเลขที่ MTG56Z002, MSG56Z004, MSG56Z005, MSG56Z006 ภายใต้ความร่วมมือระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความนี้สังเคราะห์ผลวิจัยเกี่ยวกับพลวัตของพื้นที่ย่านใน 3 เมืองของไทย ได้แก่ ย่านตลาดหลวงเมืองเชียงใหม่พื้นที่สาธารณะเมืองเชียงแสนและพื้นที่ย่านการค้าหน้าทอน เกาะสมุยซึ่งเป็นโจทย์วิจัยที่ได้รับจากชุมชนที่มีเป้าหมายคล้ายกัน คือ ต้องการค้นหาลักษณะเฉพาะ ปัญหาและความต้องการของย่าน เพื่อหาทำความเข้าใจในชุมชน ตลอดจนเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์เบื้องต้น วิจัยใช้การวิจัยภาคสนามเชิงคุณภาพการวิเคราะห์เนื้อหา การสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาและการอภิปรายตามแนวคิดที่ตั้งขึ้น ผลวิจัยทั้งสามเรื่องได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัวของย่านที่เกิดจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง ลักษณะเฉพาะนี้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ที่ยังขาดการจัดการความรู้และนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม องค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ช่วยกระตุ้นและสร้างกระบวนการอนุรักษ์เบื้องต้นเพื่อให้ชุมชนสามารถนำไปต่อยอดสู่นโยบาย และแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ของย่านในเมืองของไทยได้

คำสำคัญ: พลวัต ย่าน เมือง การอนุรักษ์ ความสัมพันธ์เชิงกายภาพและสังคม

บทนำ : พลวัตของพื้นที่ย่านในเมืองอนุรักษ์ของไทย

ย่านเมืองเก่าของไทยมีลักษณะเฉพาะตัวที่เกิดจากวิวัฒนาการการรกร้างร้าง และที่มาจากผลผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมภายในและภายนอกภูมิภาค จนทำให้มีลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นเอกภาพและหลากหลายในตัวเอง (unified plural identity) นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่งดงาม มีคุณค่า ทั้งแก่ผู้อยู่อาศัยและผู้มาเยือน อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง ย่านเมืองเก่าหลายแห่งได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทจนสูญเสียอัตลักษณ์ไป อีกทั้งคนในย่านและเมืองยังขาดความตระหนักรู้และเข้าใจในบริบทของตนเอง จนละเลยคุณลักษณะที่ควรอนุรักษ์ไว้ทำให้เกิดความเสื่อมถอยด้อยคุณค่าลงไปตามกาลเวลาแม้หลายย่านและเมืองตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ แต่ก็ยังขาดข้อมูลและแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาให้ดำรงอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงได้ (Pimolsathean, 2013)

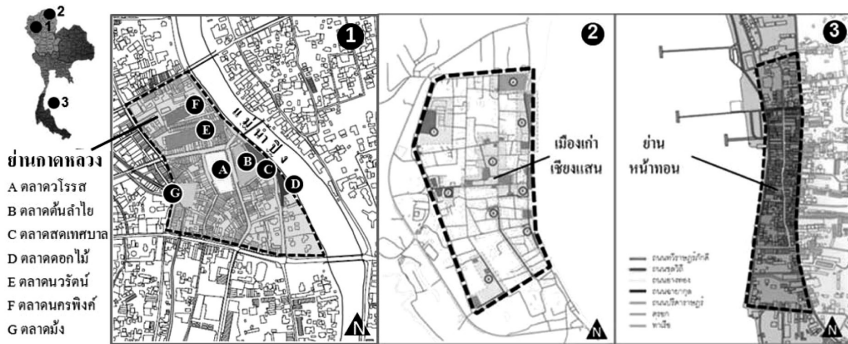
ย่านเมืองเก่า (old town district) มีความสำคัญในฐานะพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง เป็นมรดกวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ทั้งที่จับต้องได้และ

จับต้องไม่ได้ เป็นพื้นที่ที่มีพลวัตความเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับเมืองและมีวิวัฒนาการทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมร่วมกับเมือง แต่การปรับตัวของย่านเมืองเก่าไปตามพลวัตมักไม่สอดคล้องกับกระแสสังคมเมืองที่รวดเร็วและรุนแรง ทำให้ย่านเมืองเก่าเกิดความเสื่อมถอย ถูกทิ้งร้าง ไร้อชีวิตชีวา (United Nations, 1996)

Roberts (2000) กล่าวถึงแนวคิดของการฟื้นฟูย่านเมืองเก่าที่มีพัฒนาการมาจากผลพวงของความเป็นเมือง การปฏิวัติอุตสาหกรรม กระแสสมัยใหม่ ภาวะสงคราม ที่ทำให้เมืองเปลี่ยนแปลงไปจนมีผลกระทบต่อย่านเก่าที่มีอยู่ จนทำให้เกิดแนวคิดการฟื้นฟูเมืองขึ้นในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งด้วยการฟื้นฟูสภาพการปรับปรุงและฟื้นฟู ซึ่งแนวทางในการฟื้นฟูจำเป็นต้องรอบด้านทั้งเชิงกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้เป็นเจ้าของพื้นที่และผู้กำกับนโยบายการบริหารจัดการเมือง

Pimolsathean (2013) กล่าวว่า ย่านเมืองเก่าครอบคลุมบริเวณหรือเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ยังคงมีผู้คนอาศัย ดำเนินชีวิตอยู่ การอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าเป็นกลไกในการควบคุมและจัดการให้ย่านมีการพัฒนาไปในทิศทางที่พึงประสงค์ทั้งในเชิงกายภาพของย่านและการใช้พื้นที่และกิจกรรม การอนุรักษ์เป็นกระบวนการชุมชน โดยชุมชนและผู้เกี่ยวข้องต้องตระหนักรู้และเข้าใจในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมของย่าน ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ วางกติการ่วมกันว่าทำอย่างไรจึงจะรักษามรดกของย่านเมืองเก่าไว้ภายใต้วิถีชุมชนที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน การดำเนินการอนุรักษ์อาจเป็นไปโดยการบังคับด้วยกฎหมาย การผลักดันกระบวนการ การสร้างแรงจูงใจ ไปจนถึงการให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ Boonkam (1993) ได้ชี้ให้เห็นว่า การอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าที่ยังมีชีวิต (living old town) ต้องใช้เครื่องมือที่มีพลวัต ไม่ตายตัวจนเกินไป แต่ต้องมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมชุมชน โดยมีเป้าหมายการอนุรักษ์เพื่อให้ชุมชนร่วมมือกันด้วยสำนึกรักมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้ย่านเมืองเก่าดำเนินต่อไปตามครรลองของตนเอง ในทิศทางที่เหมาะสม

บทความนี้นำเสนอผลวิจัยของกลุ่มวิจัยเกี่ยวกับความเป็นย่านและเมืองของไทย² มีที่มาจากงานวิจัยย่อย 3 เรื่อง ใน 3 บริบทพื้นที่ ได้แก่ ย่านตลาดหลวงเมืองเชียงใหม่ (Rakpan, 2014) พื้นที่สาธารณะเมืองเชียงใหม่ (Ruangwittayanusorn, 2014) และย่านการค้าหน้าทอน เกาะสมุย (Kongpunpin, 2014) ดังแสดงพื้นที่ศึกษาภาพที่ 1

ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาจากซ้ายไปขวา ย่านตลาดหลวงเชียงใหม่ ย่านเมืองเก่าเชียงใหม่ ย่านการค้าหน้าทอน

ประเด็นคำถามของกลุ่มวิจัยกลุ่มวิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามวิจัยร่วมกัน ดังนี้

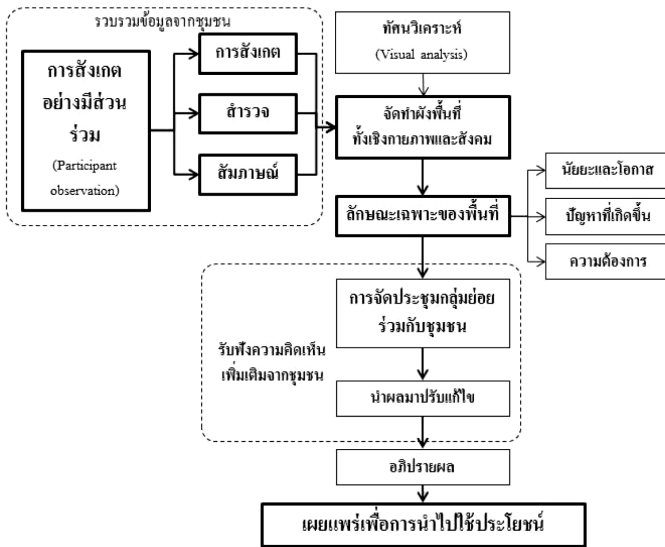
- ย่านและเมืองอนุรักษ์ทั้งสามแห่งล้วนมีลักษณะเฉพาะตน ลักษณะเฉพาะเชิงกายภาพและสังคมของแต่ละพื้นที่/ย่าน/ชุมชน/เมืองเป็นอย่างไร
- ความต้องการและปัญหาของย่านและเมืองต่อการอนุรักษ์และพัฒนา คืออะไร
- แนวทางการดำรงอยู่ อนุรักษ์และพัฒนาย่านและเมืองตามพลวัตที่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร

² กลุ่มหัวข้อวิจัยได้รับทุนวิจัยมหาบัณฑิต สังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ รุ่นที่ 9 จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยประกอบด้วยงานวิจัยย่อยในชุดวิจัยรวม 3 เรื่อง

ประเด็นที่งานวิจัยนี้มุ่งค้นหา คือ ลักษณะเฉพาะของย่านและเมืองที่เกิดจากการประกอบสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเชิงกายภาพและสังคม ซึ่งทำให้ย่านและเมืองหนึ่ง ๆ มีความเฉพาะตัว ไม่เหมือนที่อื่น (Oranratmanee, 2010) ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของย่านและเมืองมีความสำคัญเพราะเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับพลวัตความเปลี่ยนแปลง งานวิจัยในกลุ่มวิจัยนี้มีโจทย์ที่ได้ที่รับจากชุมชนมีเป้าหมายคล้ายกัน คือ ต้องการค้นหาความเป็นย่าน หาแนวทางอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่ได้ในกระแสพลวัต โดยกลุ่มวิจัยได้ทำหน้าที่ศึกษาวิจัยภาคสนาม เมื่อได้ข้อมูลจากภาคสนามแล้ว จึงนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์และอภิปรายแนวคิดและตามโจทย์ที่ได้รับจากชุมชนต่อไป

วิธีวิจัย

งานวิจัยใช้วิธีภาคสนามเชิงคุณภาพด้วยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ประกอบด้วย การสังเกต สำรวจ สัมภาษณ์ และจัดทำผังพื้นที่ทั้งเชิงกายภาพและสังคม เพื่อทำความเข้าใจในองค์ประกอบและความสัมพันธ์ที่สร้างลักษณะเฉพาะแก่พื้นที่ กระบวนการนี้นักวิจัยเป็นผู้รวบรวมข้อมูลจากชุมชน เมื่อได้ข้อมูลภาคสนามครั้งแรกแล้วจึงนำวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของแต่ละย่านด้วยการใช้เครื่องมือทัศนวิเคราะห์ (visual analysis) ประกอบด้วยแผนที่ ผังภาพและแผนภูมิความสัมพันธ์ แล้วจึงรวบรวมข้อมูลนำเสนอโดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับชุมชน เพื่อเผยแพร่ผลวิจัยเบื้องต้น และรับฟังความคิดเห็นเพิ่มเติม และนำผลมาปรับแก้ไข แล้วจึงสังเคราะห์ผลเป็นแนวทางหรืออภิปรายผลตามแนวคิดที่ตั้งขึ้นเพื่อสรุปผลเผยแพร่ และนำไปใช้ประโยชน์ได้ดังแผนภูมิในภาพที่ 2

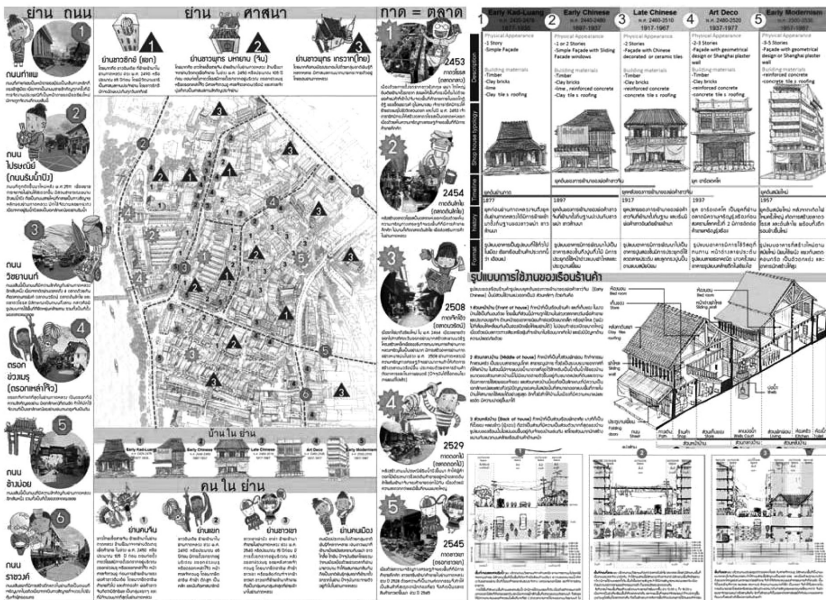
ภาพที่ 2 วิธีวิจัยภาคสนามเชิงคุณภาพของกลุ่มวิจัย

ผลการวิจัยในสามพื้นที่

ย่านตลาดหลวง เชียงใหม่

งานวิจัย เรื่อง การดำรงอยู่ของย่านตลาดหลวงในพลวัตการเปลี่ยนแปลงเมืองเชียงใหม่ (Rakpan, 2014) มีที่มาจากความต้องการของคนในย่านตลาดหลวงที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์ย่านให้คงอยู่อย่างเหมาะสมแต่ยังขาดข้อมูลที่สามารถนำไปใช้เพื่อการอนุรักษ์ โดยเฉพาะข้อมูลในเชิงกายภาพและสังคมของย่าน งานวิจัยจึงมุ่งค้นหาและอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเชิงกายภาพและสังคมที่สร้างความเป็นย่านตลาดหลวงของเมืองเชียงใหม่ เพื่ออภิปรายเหตุและปัจจัยการดำรงอยู่ของย่านตลาดหลวงในพลวัตการเปลี่ยนแปลง ผลการศึกษาพบว่า ย่านตลาดหลวงมีลักษณะเฉพาะตัวที่เด่นชัดจากพัฒนาการของย่านที่ก่อรูปขึ้นมาจากพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ชวงเมรุ จนกลายเป็นย่านการค้าร่วมกันของคนท้องถิ่น คนจีนโพ้นทะเล ตลอดจนคนพ่อค้าต่างชาติ ที่เข้ามาสู่เมืองเชียงใหม่ในยุค

การค้า³ การก่อรูปจากปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิดรูปแบบการจัดวางและใช้พื้นที่ และการสร้างสรรค์รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนร้านค้าที่มีลักษณะผสมผสานล้านนา จีน อินเดียและตะวันตก ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงลักษณะของการจัดวางพื้นที่และรูปแบบสถาปัตยกรรมในย่านตลาดหลวง

ผลของงานวิจัยดังแสดงในภาพที่ 4 ได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของย่านตลาดที่เกิดจากย่านช่วงเมรุเพื่อการพิธีของเจ้านายในล้านนาเมื่อเจ็ดร้อยกว่าปีก่อนมาสู่พื้นที่ตลาดเพื่อการใช้งานของคนในเมืองในยุคปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนบทบาทและหน้าที่ที่เปลี่ยนไปของพื้นที่หน้าเมืองจากพื้นที่เพื่อการใช้งานของชนชั้นปกครองมาสู่พื้นที่เศรษฐกิจสังคมที่คนในเมืองสามารถใช้ร่วมกัน พื้นที่ตลาดหลวงมีนัยยะและโอกาสในการส่งเสริมเศรษฐกิจของเมืองไปพร้อมกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวของเชียงใหม่

³ ยุคการค้าในเชียงใหม่มีความรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 24-25 เป็นผลมาจากความเจริญทางการค้าของอาณาจักรล้านนาตามเส้นทางสายไหมเมื่อราวแปดร้อยปีก่อน และการขยายตัวของยุคการค้าในภูมิภาคในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 ที่มีผลต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 และ 25

จึงนับเป็นพื้นที่ที่ต้องการการอนุรักษ์และพัฒนาไปพร้อมกัน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและคนในย่านทำให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหาและความต้องการของตนเอง นำมาซึ่งความเข้าใจและปลูกจิตสำนึกของคนในย่าน เกิดข้อตกลงร่วมกันในการสร้างแนวทางการจัดการและอนุรักษ์ เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ของย่านให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเหมาะสม

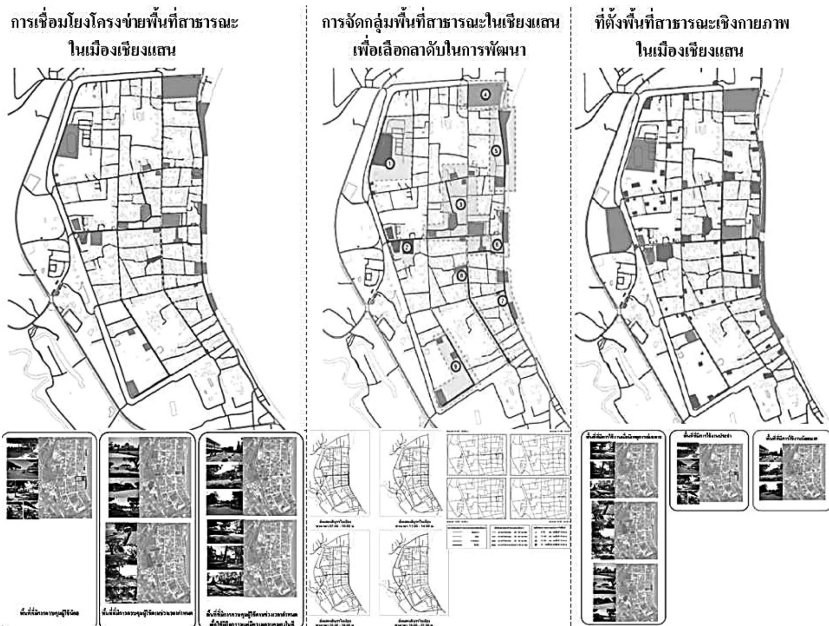
บทบาทและหน้าที่ของย่าน	หัยยะและโอกาส	ปัญหาที่เกิดขึ้น	ความต้องการ
<p>ย่านกาตหลวง</p> <p>เป็นพื้นที่บ้านและชุมชน + เศรษฐกิจการท่องเที่ยว</p> <p>เมืองเชียงใหม่</p> <p>จุดเด่นของเมือง เป็นพื้นที่เศรษฐกิจเมือง และย่านอนุรักษ์ของเมือง</p> <p>ภูมิภาคอาเซียน</p> <p>เป็นพื้นที่ย่านสำคัญและมีเอกลักษณ์ของย่านตลาดในภูมิภาค</p>	<p>การอนุรักษ์</p> <p>เศรษฐกิจเมือง</p> <p>การท่องเที่ยว</p> <p>การส่งเสริมคุณค่า</p> <p>การอนุรักษ์ การพัฒนา</p>	<ul style="list-style-type: none"> การเปลี่ยนมือของผู้อาศัยที่เข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ การขาดการสืบต่อประวัติศาสตร์และความเข้าใจในเอกลักษณ์ของย่านที่มี กลุ่มคนที่พักอาศัยจริงในย่านลดลงเกิดการขาดการติดต่อของเครือญาติ ความวุ่นวายและมลภาวะต่างๆ ส่งผลให้เกิดการย้ายออกไปมีบ้านนอกเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> การสร้างความเหนียวแน่นของชุมชนผ่านการรวมกลุ่ม การทำกิจกรรมที่มีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆ กับชุมชน การสร้างคุณค่าชุมชนโดยการเผยแพร่สู่คนทั่วไป แนวทางการพัฒนาต่อไป
<p>ทำหน้าที่ได้ทั้งบทบาทเดิมและบทบาทใหม่ที่เกิดขึ้น เป็นเอกลักษณ์ของย่านตลาดที่มีการปรับตัว</p>	<p>มีนัยยะของพื้นที่ชุมชนที่ตอบสนองต่อการอนุรักษ์และสามารถตอบสนองต่อการท่องเที่ยว</p>	<p>ปัญหาต่างๆ เป็นอุปสรรคของการพัฒนาเนื่องจากขาดการเข้ามาคุยกันอย่างจริงจังของงแต่ละฝ่าย</p>	<p>การสร้างคุณค่าชุมชนอย่างจริงจังเพื่อนำไปสู่แนวทางการพัฒนา</p>

ภาพที่ 4 แสดงผลการวิจัยย่านตลาดหลวงและการนำไปใช้ประโยชน์

พื้นที่สาธารณะในเมืองเชียงใหม่

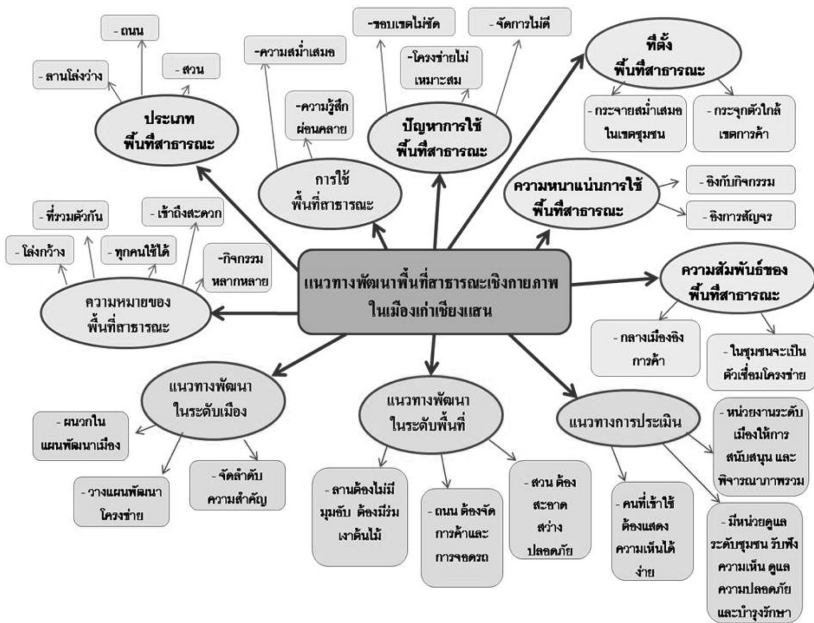
งานศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะเชิงกายภาพในเมืองเก่าเชียงใหม่ (Ruangwittayanusorn, 2014) เกิดจากความต้องการของชุมชนเมืองเชียงใหม่ในการพัฒนาพื้นที่สาธารณะเมืองให้มีการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสำรวจพื้นที่สาธารณะเชิงกายภาพและวิเคราะห์ความเชื่อมโยง การจัดกลุ่มและตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่สาธารณะ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การสำรวจกายภาพของพื้นที่สาธารณะเมืองเชียงใหม่ (แก้ไขความคมชัดของภาพ)

ผลการศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่สาธารณะเชิงกายภาพดังแสดงในภาพที่ 6 ได้พบว่าชาวเชียงใหม่ได้ให้ความหมายพื้นที่สาธารณะว่าเป็นพื้นที่โล่งกว้าง เป็นพื้นที่ร่วมของคนในเมือง ที่คนสามารถเข้าถึงได้สะดวกและทำกิจกรรมได้หลากหลาย พื้นที่สาธารณะแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ ลานโล่งถนน และสวน การใช้พื้นที่ที่มีความผ่อนคลายเป็นและหลากหลาย ปัญหาของการใช้พื้นที่

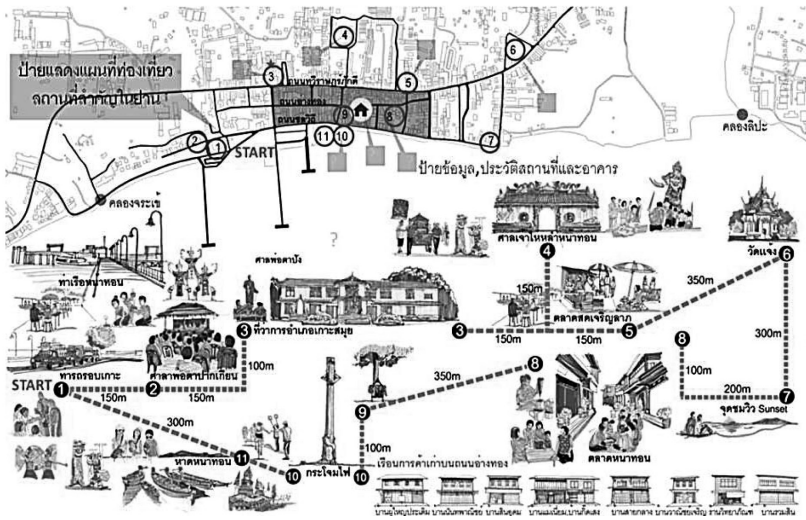
สาธารณณะ คือ ขอบเขตไม่ชัด จัดการไม่ดี และโครงข่ายไม่เหมาะสม ที่ตั้งของพื้นที่ สาธารณะพบกระจายตัวสม่ำเสมอในชุมชนและกระจุกตัวเป็นพื้นที่ใหญ่ในเขต การค้าของเมือง ความหนาแน่นของพื้นที่สาธารณะแปรไปตามกิจกรรมและ การสัญจรในพื้นที่ ความสัมพันธ์ของพื้นที่สาธารณะในย่านกลางเมืองจะสัมพันธ์กับ การค้า ส่วนพื้นที่สาธารณะในชุมชนจะอิงกับโครงข่ายในชุมชน แนวทางการพัฒนา แบ่งเป็นการพัฒนาระดับพื้นที่และระดับเมือง โดยมีการประเมินการพัฒนาที่ เหมาะสม

ภาพที่ 6 แสดงผลการวิเคราะห์จากการสำรวจและสัมภาษณ์และการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

ย่านการค้าหน้าทอน เกาะสมุย

งานศึกษาเกี่ยวกับย่านหน้าทอน เกาะสมุย (Kongpunpin, 2014) เกิดจากความต้องการของชุมชนหน้าทอนในการรื้อฟื้นย่านการค้าเก่า โดยต้องการพัฒนาพิพิธภัณฑ์มีชีวิตขึ้นในย่านเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มไทย-จีนไหหลำ โดยตัวย่านมีคุณค่าทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และกิจกรรม แต่ปัจจุบันอัตลักษณ์ของย่านเริ่มเลือนหายไป งานวิจัยนี้จึงตั้งวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะ ปัญหาและความต้องการเพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ผลการวิจัยพบว่า ย่านหน้าทอนมีลักษณะเฉพาะ ประกอบด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ คือ สภาพแวดล้อมชุมชนเก่าและอาคารทางประวัติศาสตร์ มีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ ความเป็นมา วิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณี ที่สืบจากรุ่นสู่รุ่น การพัฒนาพิพิธภัณฑ์มีชีวิตใช้สื่อ คือ แผนที่ชุมชน เรื่องเล่าชุมชน ตลอดจนเสนอวิธีการจัดการพื้นที่ ตลอดจนองค์ประกอบและกระบวนการทำงาน ดังตัวอย่างในภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ตัวอย่างผลการสำรวจและจัดสร้างสื่อในการนำเสนอพิพิธภัณฑ์มีชีวิตที่ย่านหน้าทอน

เกาะสมุย

ภาพที่ 8 แสดงผลวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาพิพิธภัณฑที่มีชีวิตย่านหน้าทอน เกาะสมุย

ภาพที่ 8 แสดงแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑที่มีชีวิตในย่านหน้าทอน เมืองศรีประคอบ 8 ส่วนด้วยกัน คือ การสืบค้นข้อมูลและเรียบเรียงเนื้อหา การจัดการพื้นที่ศูนย์ข้อมูลชุมชน การกำหนดสื่อ การวางกระบวนการทำงานในชุมชน การจัดการพิพิธภัณฑ การจัดหางบประมาณและบุคลากร ตลอดจนการประเมินผลสัมฤทธิ์

บทสังเคราะห์

การสังเคราะห์ผลการวิจัยทั้งสามเรื่องพบประเด็นที่คล้ายกัน คือ กรอบการทำงานของกลุ่มวิจัยที่มีแบบแผนและมีโน้ตศัพท์คล้ายกัน มีกระบวนการวิจัยร่วมกัน และมีวิธีวิจัยภาคสนามที่มุ่งค้นหาลักษณะเฉพาะของย่านจากลักษณะของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ตลอดจนคลี่คลายความคิด นิยาม ความหมาย การจัดวางและการใช้งานพื้นที่ ปัญหาและความต้องการของผู้ใช้ ส่วนที่แตกต่างกันในสามงานวิจัยนี้ คือ บริบท ประเด็นและ

วัตถุประสงค์วิจัยตามโจทย์ ความเฉพาะตัวของบริบทและความต้องการของชุมชน ผลวิจัยทั้งสามเรื่องได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัวของย่านเมืองเก่าในพื้นที่ศึกษาที่มีที่มา เรื่องราว ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนปัจจัยเกื้อหนุนทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง ความเฉพาะตัวของย่านมีปรากฏอย่างชัดเจน นับเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่า แต่ปัญหาสำคัญ คือ การจัดการข้อมูล เพราะข้อมูลที่มีอยู่ยังกระจัดกระจายและไม่ถูกจัดการเป็นระบบ ไม่มีการรวบรวมเป็นรูปธรรม ซึ่งงานวิจัยทั้งสามเรื่องสามารถค้นหาและนำข้อมูลมาจัดการเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ และยังสามารถกระตุ้นความตระหนักรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของพื้นที่ย่านและเมือง ที่นำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองให้ดำรงอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงได้ งานวิจัยพบว่า แนวโน้มความต้องการของชุมชนเมืองในปัจจุบัน คือ ต้องการขับเคลื่อนการอนุรักษ์เชิงพัฒนา เพื่อให้ชุมชนเมืองดำรงอยู่ได้อย่างมีชีวิตและจิตวิญญาณ⁴ แต่ชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดองค์ความรู้และแนวทางให้บรรลุวัตถุประสงค์ กลุ่มวิจัยนี้มีส่วนในการรวบรวมข้อมูล กระตุ้นและสร้างกระบวนการอนุรักษ์เบื้องต้นแก่ชุมชน ให้ชุมชนนำข้อมูลและกระบวนการทำงานไปต่อยอดไปสู่นโยบายและแผนปฏิบัติการได้

เมื่อสังเคราะห์งานวิจัยทั้งสามเรื่องดังตารางที่ 1 ทำให้เราเห็นภาพรวมของกลุ่มวิจัยและประโยชน์สำคัญของกลุ่มวิจัยนี้ จะเห็นว่างานวิจัยแต่ละเรื่องมีโจทย์ประเด็นเฉพาะ และพื้นที่ต่างกัน แต่มีแนวคิดการอนุรักษ์ร่วมกัน มีวิธีวิเคราะห์เชิงกายภาพและสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในระดับชุมชน ย่าน และเมือง เพื่อให้ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มองเห็นภาพของผลการทำงานร่วมกัน ได้ตระหนักถึงอัตลักษณ์และมรดกวัฒนธรรมของตนเองที่ทำให้ความเป็นย่านดำรงอยู่ได้ ได้ทราบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน และได้เล็งเห็นปัญหาที่อาจนำมาซึ่งความเสื่อมถอยและสามารถสร้างกลไกป้องกันได้อย่างเหมาะสมและทัน่วงที

⁴ อ่านเพิ่มเติมใน Pimolsathean (2013).

ตารางที่ 1 สรุปการสังเคราะห์ผลของกลุ่มวิจัยพลวัตของเมืองอนุรักษ์

รายละเอียด	กรณีศึกษา		
ประเด็น	ย่านตลาดหลวง เชียงใหม่	พื้นที่สาธารณะเมือง เชียงใหม่	พิพิธภัณฑ์มีชีวิตย่าน หน้าทอน
กรอบแนวคิด	ตลาด การอนุรักษ์	พื้นที่สาธารณะ การอนุรักษ์	พิพิธภัณฑ์มีชีวิต การอนุรักษ์
วิธีวิจัย	การวิเคราะห์เชิง กายภาพและสังคม การมีส่วนร่วม	การวิเคราะห์เชิง กายภาพและสังคม การมีส่วนร่วม	การวิเคราะห์เชิง กายภาพและสังคม การมีส่วนร่วม
ผลวิจัย	ลักษณะเฉพาะ ความเป็นย่าน การใช้งาน ปัญหา ความต้องการ นัยยะโอกาสและดำรงอยู่	ลักษณะเฉพาะ ความหมายและประเภท การใช้งาน ปัญหา ความต้องการ แนวทางการพัฒนา	ลักษณะเฉพาะ มรดกวัฒนธรรมชุมชน การใช้งาน ปัญหา ความต้องการ แนวทางการพัฒนา

ผลการศึกษาของกลุ่มวิจัยได้ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญว่าชุมชนอนุรักษ์ในไทยมีแนวโน้มของการดำรงอยู่ไปในสามทิศทาง คือ 1) เปลี่ยนรูปไป 2) คงกายภาพแต่เสื่อมถอยลงด้านการใช้งาน คุณค่าและความหมาย และ 3) พื้นฟูและดำรงอยู่ได้ เป้าหมายของชุมชนย่อมมุ่งหวังไปสู่จุดที่ชุมชนดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสพลวัต ความเปลี่ยนแปลง ทั้งการเปลี่ยนแปลงจากความเสื่อมถอยลงทางกายภาพและสังคมในชุมชน ทำให้ชุมชนซบเซาลง ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงจากกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและแนวทางการอนุรักษ์ แต่เนื่องจากสภาวะ เงื่อนไขและปัญหาของแต่ละชุมชนไม่เหมือนกัน ทำให้กลไกวิธีการ เป้าหมายในการทำงานจึงไม่เหมือนกัน จึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนเพื่อกำหนดแนวทางที่เหมาะสม แนวทางในการอนุรักษ์เมืองเก่าของไทยควรขับเคลื่อนกระบวนการจากล่างสู่บนโดยให้ความสำคัญกับมรดก

วัฒนธรรมของชุมชน ย่าน เมือง ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ตลอดจนการสร้าง เครื่องมือสื่อสารและประชาสัมพันธ์กับภาคส่วนที่ใหญ่กว่าชุมชน ย่าน เมือง ประเทศ และภูมิภาค ให้ตระหนักถึงคุณค่าร่วมกัน นำไปสู่การร่วมมือกันในประชาคมระดับ ต่างๆ เพื่อขับเคลื่อนการอนุรักษ์และพัฒนาได้

เอกสารอ้างอิง

- Boonkam, Decha. (1993). *Karn anurak kab karn pattana*. (In Thai) [Conservation and Development]. **Journal of the Faculty of Architecture Chulalongkorn University**, 68-70.
- Kongpunpin, Chompunut. (2014). *Karn pattana pipittapan mee cheevit nai yan nathon Koh Samui*. (In Thai) [Developing a Living Museum in Nathon District, Koh Samui]. Chiang Mai: Faculty of Architecture, Chiang Mai University.
- Oranratmanee, Rawiwan. (2010). **Rural homestays: Interrelationships between space, social interaction and meaning**. Oxford: Oxford Brookes University.
- Pimolsathean, Yongtanit. (2013). *Karn prabprug fuenfoo muang lae karn anurak muang*. (In Thai) [City Revitalization and Conservation]. Bangkok: Thammasat University Press.
- Rakpan, Kobchai. (2014). *Karn damrong yoo khong yan Kad Luang nai pollawat karn plian plang kong Muang Chiang Mai*. (In Thai) [The Continuity of Kad Luang Market District in the Dynamics of Change in Chiang Mai City]. Chiang Mai: Faculty of Architecture, Chiang Mai University.
- Roberts, Peter. (2000). **Urban regeneration: A handbook**. London: Sage Publications.
- Ruangwittayanusorn, Nattapon. (2014). *Naewthang karn pattana puenthee satarana choeng kaiyapap nai Muang Kao Chiangsaen*, (In Thai) [Development Guidelines for Physical Public Space in Chiang Saen Old City]. Chiang Mai: Faculty of Architecture, Chiang Mai University.
- United Nations. (1996). **Habitat agenda and Istanbul Declaration No.1**. New York: United Nations.

